

Průzkumy volebních preferencí před volbami do Sněmovny 2002*

Srovnání výzkumů agentur CVVM, STEM a TNSF**

TOMÁŠ LEBEDA***

Abstract: Electoral Preferences Surveys before House of Deputies Elections 2002

This text describes and compares electoral preferences surveys series, which was taking place before June parliamentary elections 2002 in the Czech republic. Analysed electoral preferences were surveyed by three major Czech agencies conducting routinely public opinion surveys and publishing electoral preferences. The academic CVVM (Centre of Public Opinion Research) results were the best. CVVM predicted electoral outcome very accurately. Two private companies STEM (Centre of Empirical Research) and TNSF (Taylor Nelson Sofres-Factum) were carrying out surveys more frequently, but accuracy and quality of their results were worse. These private companies also were carrying out surveys in every region. Quality and accuracy of regional surveys were different, but the most of them failed.

Keywords: electoral preferences, election, House of Deputies

Již několik měsíců před volbami do Poslanecké sněmovny 2002 začaly výzkumy volebních preferencí stále častěji zaplňovat čas a prostor v českých médiích. S blížícími se volbami se na českou veřejnost takřka denně valila nová a nová procenta hlasů, počty mandátů, údaje o předpokládané účasti... Již tehdy se ne jeden novinář zajímal o nejednotnost a rozpory ve výsledcích šetření jednotlivých agentur zabývajících se výzkumy veřejného mínění (Šidlo 2002, Lipold 2002, Bek 2002). Konečný soud vynesly až výsledky voleb, které tak mimo jiné poskytly obraz o práci jednotlivých agentur.

Loňské volby byly v české historii patrně vůbec nejbohatší na výzkumy volebních preferencí. Vedle pravidelných šetření, které některé výzkumné agentury zveřejňují přibližně s měsíční periodou, se doslova roztrhl pytel s komerčními výzkumy preferencí, které si objednávala média. „Exkluzivní“ průzkumy si zaplatily nejen největší televizní a rozhlasové stanice, ale i některé deníky a internetové servery. Jejich kvalita, jak se ukázalo, byla velmi různá. Tento článek se věnuje předvolebním preferencím, které přinášely tři české agentury, které se jejich výzkumem zabývají systematicky a mají s jejich šetřením největší zkušenosti. Jedná se o státní

* Práce je jedním z výstupů projektu Kvalita výzkumů volebních preferencí, podpořeného Grantovou agenturou Akademie věd.

** Veškeré výsledky, se kterými se pracuje v tomto článku, pocházejí z: internetové stránky Českého rozhlasu, <http://www.rozhlas.cz/volby2002cerven/pruzkumy/> – STEM; iHNed, <http://www.parlamentnivolby.cz> – TNSF; z Lidových novin – STEM a tiskových zpráv CVVM – viz seznam literatury a pramenů.

*** Autor pracuje v Sociologickém ústavu AV ČR. Veškerou korespondenci zasílejte na adresu lebeda@soc.cas.cz.

agenturu CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění) spadající pod Sociologický ústav AV ČR a dvě soukromé společnosti STEM (Středisko empirických výzkumů) a TNSF (Taylor Nelson Sofres-Factum)¹. Cílem je představit předvolební výzkumy, které tyto agentury prováděly, vzájemně porovnat jejich výstupy a zejména je zhodnotit v souvislosti se samotnými výsledky voleb. Stať analyzuje výzkumy všech tří agentur „uživatelským“ pohledem. Nečiní si ambice podrobit je systematickému a podrobnému metodologickému šetření. Nesnaží se přesně rozklíčovat příčiny úspěchů i neúspěchů jednotlivých agentur. Tyto úkoly přenecháme sociologům, odborníkům na veřejné mínění a metodologům sociologického výzkumu. Naším skromným úkolem je provést deskripci jednotlivých výzkumů a vzájemnou komparaci výsledků, které agentury přinesly. Nabídnout jednoduchý a srozumitelný přehled a srovnání, které pomohou zpětně se zorientovat v záplavě předvolebních výzkumů. Vzájemných rozdílů mezi výsledky jednotlivých agentur a zásadnějších odchýlení od skutečných výsledků voleb nebylo málo. To vybízí k zamyšlení nad úlohou a posláním výzkumů volebních preferencí a nad důvěryhodností výsledků, které přinášejí.

1. Prováděné výzkumy

Během předvolebního období jsme byli nejčastěji konfrontováni se dvěma typy volebních průzkumů. Jednalo se o tzv. *stranické preference* nebo o tzv. *volební prognózy*. Terminologie není nahodilá. Na přesném významu pojmů se zmiňované tři agentury dohodly a používají je shodným způsobem, aby předešly nedorozuměním ze strany uživatelů². Každý typ výsledků je zpracován jinou metodikou a poskytuje nám obraz volebních preferencí z „jiného úhlu pohledu“.

Stranické preference nás informují, jak celá dospělá populace *deklaruje* své rozhodnutí ve volbách. Základem (100 %) jsou odpovědi všech dospělých ve výzkumu, kteří mají volební právo. Vedle konkrétních odpovědí, označujících jmenovitě strany, zde nalezneme i odpovědi „nevím, koho bych volil“, „nezúčastnil bych se voleb“ a podobně. Stranické preference se snaží poskytnout obraz o volebním postoji celé dospělé populace, která však v žádném případě není totožná se skupinou skutečných voličů, tedy dospělých občanů, kteří se voleb nakonec zúčastní. Letošní rekordně nízká volební účast (58 %) jasně demonstruje, že o skutečném výsledku voleb rozhodla ještě menší skupina občanů, než jaká se ve výzkumech vyslovila pro nějakou stranu. Stranické preference pouze seznamují s deklarovanými postoji. Ty se však mohou lišit od konečného rozhodnutí. Prakticky nezachytitelný je v rámci stranických preferencí definitivní postoj „nerozhodnutých“ voličů, stejně jako případná míra neúčasti „rozhodnutých“ respondentů. Velmi zjednodušeně můžeme říci, že stranické preference nejvíce trpí rozparem mezi deklarovaným volebním rozhodnutím a reálným volebním rozhodnutím.

Tyto problémy se snaží minimalizovat volební prognózy. Jejich smyslem je dosáhnout co nejpřesnější predikce volebních výsledků. Konstruování prognóz je podstatně složitější a způsob, jakým agentury postupují, bývá často utajován. Data z výzkumů jsou upravována a „vážena“ s cílem odstranit zkreslující faktory. Metodiku bychom mohli přirovnat k jakési „kuchařce“, jejíž recepty vycházejí ze zkušeností z předcházejících voleb. Tvůrci se snaží zmapovat rozdíly mezi dřívějšími výsledky průzkumů a skutečnými výsledky voleb. Snaží se najít trendy, které pak v podobě „váh“ aplikují na aktuální data. Základem dobrých prognóz je (vedle kvalit-

ních dat) pochopitelně zkušenost s delší řadou voleb a pokud možno konsolidovaný stranický systém. Zejména nedostatek delší řady parlamentních voleb, navíc v rámci podobně strukturovaného stranického systému, tvorbu kvalitních prognóz v českém prostředí znesnadňuje. Definovat blíže metodiku volebních prognóz nemůžeme. Spokojme se tedy alespoň s definicí TNSF, který prognózy před volbami 2002 prováděl nejčastěji. *Volební prognóza znamená odhad skutečného výsledku voleb. Matematický model, na základě kterého je odhadován, zohledňuje dva aspekty. Za prvé odráží míru pravděpodobnosti, že se potenciální volič hlasování skutečně zúčastní, za druhé bere v úvahu, že při skutečných volbách nelze vybrat nerozhodnou variantu (odpověď „nevím“) a hlasy nerozhodných rozkládá na konta kandidujících stran.* (iHNed, www.parlamentnivolby.cz, 10.6.2003).

Jak je patrné, srovnávat výstupy stranických preferencí a volebních prognóz není dost dobře možné. Zejména proto, že základem výsledku (100 %) je v obou případech odlišná skupina veřejnosti. Stranické preference přináší i podíly „nerozhodnutých“, těch, kteří „nevědí“, nebo by vůbec „nevolili“. Základem je celá dospělá populace s volebním právem. Naproti tomu volební prognózy definují jako základ svého výsledku pouze tu část veřejnosti, o které tvůrci prognózy předpokládají, že se dostaví k volbám. Díky tomu u volebních prognóz dosahuje součet podílů jednotlivých stran vždy 100 %, zatímco u stranických preferencí bývá výrazně nižší (zbývající prostor do 100 % zaplňují nerozhodnutí, neochotní zúčastnit se atd.). Díky tomu jsou u stranických preferencí procenta pro jednotlivé strany úměrně nižší než u volebních prognóz. Přesto se občas dostáváme do situací, kdy je zapotřebí oba typy výsledků mezi sebou srovnat. Nabízí se řešení, které není zcela ideální, ale učiní stranické preference komparabilnějšími s volebními prognózami. Spočívá v tom, že u stranických preferencí změníme základní skupinu z celé dospělé populace pouze na rozhodnuté voliče (musíme akceptovat zjednodušení, že se jedná o ty respondenty, kteří odpověděli jméno nějaké konkrétní strany). Procenta pro jednotlivé strany převážíme tak, aby jejich součet dal 100 %. Tento způsob akceptují i samotné agentury³. V tomto článku jsou stejným způsobem přepočítány stranické preference, které zjišťovala agentura STEM v jednotlivých krajích, aby byly komparabilní s krajskými prognózami prováděnými agenturou TNSF (viz série grafů SG1 a SG2).

Metodika dotazování všech tří agentur je odlišná. CVVM a STEM navíc mění svou standardní metodiku na krátké časové období kolem voleb. TNSF zjišťuje volební preference „uzavřenou otázkou“, zatímco STEM a CVVM používají mimo volební období „otevřenou otázku“. Obě agentury však v době, kdy jsou již zcela jasné strany, které jdou do voleb, mění své dotazy také na uzavřené. Otevřený dotaz nechává odpověď pouze na dotazovaném. Na otázku, kterou stranu by volil, odpovídá respondent úplně sám bez jakéhokoli vodítka. Při uzavřené otázce je dotazovanému poskytnuta karta se seznamem stran (popřípadě více karet s názvy jednotlivých stran). Do středu zájmu se dostala tato problematika v souvislosti se zjišťováním čtyřkoaličních a později koaličních preferencí, kde se otevřené dotazy ukázaly jako přinejmenším nepraktické, problematické a se sklonem k desinterpretaci (podrobněji Vlachová 2002). O vhodnosti, výhodách a nevýhodách jednotlivých způsobů dotazování se vedou diskuse, to ale není předmětem této stati.

Periodicita předvolebních výzkumů všech tří agentur byla také velmi různá. Pouze „akademické“ CVVM zůstalo u svých pravidelných šetření. Interval mezi posledními dvěma výzkumy byl zkrácen z měsíce na čtrnáct dní. Zbylé dvě agentury přinášely komerční výzkumy preferencí vypracovávané na zakázky médií. Díky tomu jejich frekvence výrazně stoupla.

TNS-Factum přinášel od poloviny února pravidelné týdenní volební prognózy. Ambiciózní projekt začal téměř čtyři měsíce před volbami. Výsledky byly určeny exkluzivně pro internetový zpravodajský server iHNed (poslední výzkum též pro Hospodářské noviny a rádio Impuls). STEM přinášel cca měsíc před volbami pravidelné výzkumy každý den! Byly zpracovávány exkluzivně pro Lidové noviny.

Vedle celorepublikových průzkumů jsme letos mohli být svědky určité novinky. Jak TNSF tak STEM přišly s výzkumy z jednotlivých krajů. STEM jednorázově zjišťoval stranické preference ve všech krajích. Šetření probíhala ve třech vlnách, 6.–7. května. – v pěti krajích, 13.–14. května. – také v pěti krajích a 20.–21. května. – ve čtyřech krajích. Výsledky přinášela exkluzivně Česká televize a Český rozhlas. Zveřejňovány byly postupně, každý den jeden kraj. TNSF přišel s ještě ambicióznějším projektem. Každý týden, vedle celostátních prognóz, přinášel 14 krajských volebních prognóz. Pro každý kraj tak vznikla časová řada dlouhá téměř tři měsíce s týdenní periodou. Výzkumy byly opět dodávány exkluzivně pro zpravodajský server iHNed.

Metodika sběru dat se na první pohled příliš neliší. Všechny tři agentury používají metodu kvótního výběru. Struktura kvótních znaků je u každé agentury trochu jiná⁴. Zjevnější rozdíl můžeme vidět ve velikosti souborů. CVVM a TNSF dotazují kolem tisíce respondentů, STEM standardně používá vzorek dvojnásobně veliký. Všechny tři by měly být reprezentativní pro Českou republiku. Dvoutisícový vzorek STEM by měl zajistit užší interval spolehlivosti, tedy poněkud menší statistickou chybu. V každodenních výzkumech STEM pro Lidové noviny byly používány vzorky kolem jednoho tisíce respondentů. Zcela jinak tomu bylo při výzkumech v jednotlivých krajích. STEM dotázal v každém kraji v průběhu dvou dnů cca 600 respondentů. Otázkou je, zda byl schopen dodržet reprezentativitu pro každý konkrétní kraj⁵. Pokud ano, bylo by možné považovat velikost vzorku získanou kvótním výběrem stále za dostatečně velkou. TNSF ani v jednom případě, u žádného z krajů, nevedl počet dotázaných. Vždy udal pouze celkový počet respondentů za všechny kraje dohromady. Ten se pohyboval kolem 4000. Na každý kraj tak připadalo v průměru kolem 285 dotázaných! To je zcela nedostačující velikost souboru. Navíc 4000 respondentů za celou republiku bylo vždy součtem za poslední čtyři výzkumy (po tisíci dotázaných za týden). Díky tomu nedostatečně velký vzorek v každém kraji získal další zásadní problém. Byla jím délka sběru dat – celý jeden měsíc. Pravidelně zveřejňované týdenní výzkumy z jednotlivých krajů tak byly vytvořeny na základě nedostatečně velkého vzorku, který byl navíc vždy obměňován pouze z jedné čtvrtiny. TNSF udával reprezentativitu výhradně pro voliče celé ČR, nikoli pro voliče jednotlivých krajů⁶.

2. Rozbor výsledků

Začneme nejsledovanějším a nejdiskutovanějším tématem – jak se jednotlivým agenturám podařilo předpovědět celkové výsledky voleb. Srovnání posledních výzkumů všech tří agentur s výsledky voleb přináší graf G3 (příloha na konci). TNSF má v tomto grafu dva výzkumy. Je tomu tak proto, že předposlední prognóza TNSF byla výrazně přesnější než o čtyři dny později publikovaná poslední prognóza téže agentury. V případě CVVM je do srovnání zařazen poslední kontinuální výzkum, jehož data byla sebrána těsně před volbami (5. – 12. 6. 2002). Díky tomu byly výsledky výzkumu zveřejněny až po volbách – 27. 6. 2002, tj. o dva týdny později⁷. TNSF a STEM publikovaly své výsledky v podobě volebních prognóz, zatímco CVVM

v podobě stranických preferencí převážených bez odpovědi „nevím“. Výstupy jsou tak srovnatelné navzájem i se samotnými výsledky voleb.

Vzhledem k volebním výsledkům dopadlo nejlépe CVVM. Paradoxně se jednalo pouze o (přepočtené) stranické preference, nikoli o volební prognózu. Index zkreslení⁹ „D“, rovný hodnotě 3, dokladuje velmi uspokojivý výsledek. Nejvýznamnější odchylkou bylo nadsazení výsledku ODS o 2,5 %, u zbylých stran se odchylky pohybovaly kolem jednoho procenta. CVVM správně určilo i pořadí stran ČSSD, ODS, KSČM a Koalice. Velmi dobrý výsledek může být oproti ostatním pozitivně ovlivněn termínem sběru dat, který končil den před volbami. To je v porovnání se dvěma dalšími agenturami čtyřdenní bonus. Tento „luxus“, sebrat data těsně před volbami a zveřejnit je až po volbách, si však mohla dovolit pouze státní akademická agentura. Privátní STEM a TNSF by jen těžko komerčně uspěly s takto načasovaným výzkumem. Kvalitě preferencí CVVM se velmi přiblížila předposlední volební prognóza TNSF zveřejněná 5. 6. 2002. Index zkreslení D = 3,3, jen o málo vyšší než u CVVM, dokladuje velmi přesnou prognózu. TNSF ve svém předposledním výzkumu také určilo správně pořadí stran na všech místech. Následující poslední prognóza této agentury, zveřejněná 9. 6. 2002, však propadla. Nepodařilo se určit pořadí na třetím a čtvrtém místě – KSČM a Koalice. Hodnota indexu zkreslení D = 8,5 demonstruje výrazné nepřesnosti. O více jak 6 % byl podhodnocen výsledek komunistů, zatímco výrazně nadhodnocen byl celkový zisk stran, které se nedostaly do Sněmovny (o 7,1 %). Podobně neslavně, i když přeci jen o něco lépe, dopadla prognóza STEM (index zkreslení D = 7). Odchylky byly nominálně nižší, kolem tří až čtyř procent, ale vyjma ČSSD se vyskytly rovnoměrně u všech stran. Ani STEM nedokázal správně předpovědět pořadí na třetím a čtvrtém místě.

Za podotknutí stojí, že o přesnosti výzkumů v žádném případě nerozhodla velikost souborů. CVVM dotázalo 956 respondentů, což je více jak dvakrát méně než u poslední prognózy STEM i TNSF. Velikost vzorku STEM se v každodenních výzkumech pohybovala kolem 1000 respondentů – minimálně 500 dotázaných za den, vzorek se vždy skládal z dat za poslední dva dny (sim. 2002). Poslední prognóza však byla posílena. Za pouhé dva dny bylo dotázáno 2376 respondentů. Navíc mělo být přihlédnuto k datům získaným během posledních tří týdnů v rámci každodenních průzkumů, tj. 12055 dotázaných (sib. 2002). Obdobným způsobem posílil vzorek TNSF. Standardní tisícovka byla zdvojnásobena na 2006 respondentů obdobně dotázaných pouze ve dvou dnech (7. – 8. 6.). Nabízí se otázka, zda posílení velikosti vzorku, sebraného ve velmi krátkém čase dvou dny, nebylo spíše kontraproduktivní. Zda nevedlo k nadměrnému zatížení tazatelské sítě a tím k nekvalitní terénní práci. K problému zatížení tazatelů STEM a TNSF se ještě vrátíme.

Za povšimnutí stojí časové řady⁹ jednotlivých výzkumů. Přinášeji je grafy G5, G6 a G7. Upozorníme, že řady nejsou vzájemně komparabilní. Graf G5 znázorňuje řadu denních výzkumů stranických preferencí STEM pro Lidové noviny, které se konaly po dobu tří týdnů před volbami. STEM ani jednou po celé období, ani v jeho samotném závěru, správně nezachytil pořadí na třetím a čtvrtém místě (KSČM, Koalice). Na prvním místě téměř po celou dobu vévodila ODS. Až na poslední dva dny zaujala vedoucí pozici ČSSD. Postup ČSSD na první pozici byl proti ostatním agenturám výrazně zpožděný.

Řada TNSF (graf G6) znázorňuje pravidelně týdenní volební prognózy pro server iHned, které probíhaly od poloviny února 2002. ČSSD se na vedoucí pozici podařilo dostat poprvé na konci dubna. Po dvou týdnech ji na čtrnáct dní vystřídala ve vedení ODS, aby se na poslední

dva týdny ČSSD opět vrátila na první místo. Pořadí na třetím a čtvrtém místě se podařilo určit správně v předposledním výzkumu, nikoli však v posledním (viz výše). V řadě TNSF jsou patrně výraznější „skoky“ zejména v souhrnném zisku ostatních stran.

Řada CVVM (graf G7) je z hlediska periodicity „nejřidší“. Přináší stranické preference z pravidelných měsíčních šetření za období jednoho roku před volbami. Ve výzkumech CVVM se Sociální demokracie definitivně usadila na první příčce již v říjnu 2001. Od té doby CVVM pravidelně po tři čtvrtě roku deklarovalo první a druhou pozici shodně s výsledky následujících voleb, tedy 1. ČSSD a 2. ODS. Pořadí na třetím a čtvrtém místě se CVVM podařilo správně určit v úplně posledním výzkumu. Ten měl oproti konkurenci výhodu v termínu sběru dat. CVVM ukončilo sběr 12. 6., zatímco konkurence již 8. 6. (aby byly výsledky publikovatelné ještě před volbami). Tento fakt mohl do jisté míry pomoci ke správnému definování pořadí KSČM a Koalice. Časová řada CVVM má však jeden zásadní problém. Vyjma dvou posledních výzkumů jsou výsledky získány z otevřeného dotazu. Data pro Koalici jsou sčítána, tak jak to provádí CVVM, z odpovědi pro všechny její subjekty. To je však přinejmenším velmi diskutabilní (viz výše, podrobněji Vlachová 2002).

Samostatnou kapitolou jsou výzkumy prováděné v jednotlivých krajích. STEM uskutečnil v každém kraji jednorázový výzkum. TNSF sbíral data v každém kraji týdně a vznikla řada jedenácti volebních prognóz s týdenní periodou. Metodika obou agentur, kterou použily v krajích, již byla nastíněna výše. Nyní se podívejme na výsledky.

Výsledky šetření STEM přináší série grafů SG1. Jedná se o stranické preference přepočtené bez odpovědi „nevím“, aby byly komparabilní s výsledky voleb. Výzkumy se konaly v období tří až pět týdnů před volbami, což samo o sobě legitimuje některé rozdíly vůči k výsledkům voleb. Správně pořadí všech čtyř parlamentních stran se podařilo určit pouze ve třech krajích. Pouze šestkrát byli vítězi průzkumu totožní se skutečnými vítězi voleb. Vůbec nejhůře dopadly průzkumy v Jihočeském, Středočeském, Olomouckém kraji a na Vysočině. Dramatické rozdíly oproti výsledkům voleb je v tomto případě prakticky nemožné omluvit časovou prodlevou mezi šetřením a volbami. V jižních Čechách měla podle STEM zvítězit ODS s náskokem 11 % před ČSSD. Opak byl pravdou, ČSSD předstihla ODS o 4 %. Pořadí na třetím a čtvrtém místě také nevyšlo. Analogická byla situace výzkumu ze středních Čech. Na Vysočině STEM mírně favorizoval ODS před ČSSD. To bylo samo o sobě šokující v typicky levicovém kraji. Výsledky voleb skutečně odsunuly ODS na třetí místo až za komunisty se ztrátou téměř 13 % na vítěznou sociální demokracii. Podle stejného vzorce propadl i výzkum v Olomouckém kraji. Nemá smysl zaplňovat prostor této stati dalším výčtem problematických preferencí. Vše je možné dohledat v grafech. Je však třeba zdůraznit, že v některých krajích dopadl STEM podstatně lépe. Velmi dobrý odhad přinesl ve vůbec nejmenším Karlovarském kraji. Naprosto precizního výsledku bylo dosaženo v Praze, kde největší odchylka činila pouhých šest desetin procenta!

Pro zhodnocení krajských prognóz TNSF je velmi těžké najít dostatečně výstižná slova. Samotná metodika výzkumu je jen těžko přijatelná (viz výše). Časové řady jedenácti prognóz často postrádaly kontinuální tendence. Vezmeme-li v úvahu, že se při každém výzkumu vzorek obměňoval pouze o jednu čtvrtinu respondentů, jsou některé dramatické mezitýdenní výkyvy téměř nepochopitelné. Některé výsledky, které TNSF zveřejnilo, jsou naprostým selháním. Jen namátkou. V Plzeňském kraji měla podle poslední prognózy (týden před volbami) zvítězit Koalice s 25,6 %. Na místo toho skončila až čtvrtá s méně jak polovinou avizovaného zisku, tj. 11,8 %. V Jihomoravském kraji bylo komunistům v poslední prognóze předpovězeno 8,5 % hlasů.

Skutečnost byla více jak dvojnásob lepší, 19,8 %. V Olomouckém kraji měla podle TNSF zvítězit ODS se 31,2 % hlasů. Na místo toho skončila třetí se ziskem 20,3%. Podobné výkyvy jsme mohli zaznamenat i v některých krajských výzkumech STEM. Zásadní rozdíl však spočívá v termínu konání. STEM prováděl šetření přibližně měsíc před volbami, zatímco popsané výkyvy TNSF vycházejí z dat uzavřených týden před volbami! Vrcholem „profesionality“, pro který není srovnání, je časová řada v Karlovarském kraji. Prognózy, které si TNSF dovolilo publikovat z Karlovarského kraje, jsou jednoduše skandální (viz graf G8). Připomeňme jen, že v kraji zvítězila ČSSD (29,3 %), následována ODS (24,7 %), KSČM (22 %) a Koalicí (8,9 %). Neparlamentní strany získaly 15,2 % hlasů. Předposlední prognóza však přisoudila neparlamentním stranám v součtu 42,3 % hlasů. Např. Strana zelených tak měla získat 16,4 %. Na konci března měla podle TNSF zvítězit ODS s nadpoloviční většinou 52,8 % hlasů (tolik ODS zdaleka nedosahuje ani v Praze). Ve volbách na Karlovarsku ODS obdržela méně jak polovinu (24,7 %). Agentura se nebála ani zveřejnění smrtící prognózy pro Koalici. Týden před volbami měla Koalice získat 1,1 % a o týden dříve absolutní nulu. Raději ani nedomyšlejme důsledky takovéto zprávy. Karlovarský kraj byl totiž jediným, kde Koalice, ačkoli získala téměř 9 % hlasů, neobdržela ani jeden mandát. Jestliže v předposledním výzkumu avizoval TNSF 0 % pro Koalici, znamená to, že se čtyři týdenní výzkumy zpět, nevyskytl v souboru ani jeden respondent, který by Koalici podpořil. To není třeba komentovat. Koalice však nebyla jedinou obětí „invenčního přístupu“ této agentury. V první polovině dubna měla ČSSD podle TNSF získat pouhá 2 % hlasů!

Série grafů SG2 přináší porovnání posledních krajských prognóz TNSF, vytvořených týden před volbami, s výsledky voleb v jednotlivých krajích. Nutno podotknout, že se poslední prognózy často výrazně zlepšily proti některým až neuvěřitelným hodnotám z desíti předchozích výzkumů v řadě. Celkově však dosahují prognózy TNSF horších výsledků, než krajské preference STEM. To i přes jasnou výhodu v termínu sběru dat. Mezi posledními krajskými prognózami TNSF však nalezneme i velmi úspěšné. Vůbec nejlépe dopadla prognóza na Vysočině (samostatný graf časové řady G7), v Pardubickém a Ústeckém kraji. Špatně nedopadla ani v Praze. To však jen těžko vyváží některé výše popsání problémy.

Krajské výzkumy se vyznačovaly ještě jednou zajímavostí. V případě obou agentur se zde vyskytly zcela zřetelné trendy systematicky posilující, nebo naopak oslabující určité strany. Ještě zajímavější je skutečnost, že tyto trendy byly u obou agentur velmi podobné. Průzkumy STEM systematicky nadhodnocovaly zisky pravicových stran ODS a Koalice a systematicky podhodnocovaly zisky levicových stran ČSSD a KSČM. Stejně tomu bylo i u posledních předvolebních prognóz TNSF. Tabulka 1 přináší průměrné hodnoty odchylek, nejvyšší hodnoty nadhodnocení i nejvyšší hodnoty podhodnocení a počty takových případů. Jak si tyto zjevné trendy vysvětlit? S určitostí na tuto otázku odpovědět nelze. Nejpravděpodobnější se však zdá, že největší díl tohoto zkraslení leží opět na tazatelské síti. Konkrétněji na její sociální skladbu a poctivosti práce a v neposlední řadě na nedůsledné kontrole ze strany agentury.

Tabulka 1: Trendy nahodnocení a podhodnocení zisků stran v krajských výzkumech oproti skutečným výsledkům voleb

	ODS		ČSSD		Koalice		KSČM	
	STEM	TNSF	STEM	TNSF	STEM	TNSF	STEM	TNSF
průměrná odchylka	+3,3%	+3,8%	-4,7%	-2,2%	+3,2%	+1,2%	-3,6%	-2,8%
počet nadhodnocení	12x	12x	2x	3x	12x	8x	0x	1x
max. nadhodnocení	+7,3%	+10,9%	+2,7%	+5,3%	+5,6%	+13,8%	0%	+7,6%
počet podhodnocení	2x	2x	11x	11x	2x	6x	14x	12x
max. podhodnocení	-1,4%	-1,9%	-9,1%	-9,8%	-0,6%	-7,8%	-6,9%	-11,3%

3. Závěry

Předvolebních průzkumů byla provedena celá řada a jejich kvalita byla velmi různá. Kvalitativně se lišily se i průzkumy z dílny stejné agentury. Při hodnocení musíme rozlišit mezi klasickými výzkumy pro celou Českou republiku a dílčími výzkumy pro jednotlivé kraje.

Zdá se, že kvalita popsáných výzkumů do jisté míry souvisí s jejich kvantitou, tedy s množstvím prováděných šetření. CVVM jako jediná agentura příliš nenarušila standardní periodicitu svých výzkumů. Terénní sběr dat probíhal klasickým způsobem a tazatelská síť nebyla vytižena více než jindy. Privátní agentury realizovaly série výzkumů pro jednotlivá média. Jejich objem byl v dosavadní historii šetření volebních preferencí pravděpodobně největší. TNSF realizovalo v průběhu čtyř měsíců pravidelné dotazování tisíce respondentů každý týden. Tazatelská síť byla velmi vytižena, a můžeme spekulovat o tom, zda nebyla přímo přetížena. Při takto častém dotazování je podstatně složitější kontrolovat kvalitu sebraných dat. Kratší dotazníky, čítající malý počet otázek (typické pro takovéto výzkumy) samy o sobě znesnadňují odhalení případných nedbalostí nebo přímo podvodů v práci tazatelů. Je přímo symptomatické, že přímo ve finále celé série výzkumů TNSF došlo k výraznému odchýlení od konečných výsledků voleb. Poslední prognóza, která byla konstruována na základě dvojnásobně velkého vzorku než všechny předchozí (s dvojnásobným zatížením tazatelské sítě), přinesla podstatně horší výsledek, než velmi přesné předposlední šetření s 952 respondenty. Pochopitelně, že důvody selhání mohly být zcela jiné a vyšší nároky na tazatele mohly hrát pouze okrajovou roli.

U agentury STEM se jeví přetížení tazatelské sítě jako ještě pravděpodobnější. Po dobu tří týdnů přinášel STEM každodenní výzkumy. STEM deklaroval, že každý den realizuje dotazování minimálně pěti set respondentů (Sim 2002). To je proti standardním podmínkám nepoměrně vyšší zátěž. Pro tazatele představovala tato práce prakticky nepřetržitý třítydenní maratón. Tazatelé za standardních podmínek takto nepřetržitě nepracují. Nezapomínejme navíc, že před započítáním této série absolvovali tazatelé STEM objemem práce podobně náročné výzkumy v jednotlivých krajích. Na neúměrné kvantitativní nároky reaguje tazatelská síť dosti pochopitelně přizpůsobením kvality a způsobu své práce tak, aby byla schopna zvýšené nároky splnit. Tezi o nekvalitní práci sítě, popřípadě agentury samotné podporují závěry komparativní metodologické studie Martina Kreidla, která vznikla na základě dat z květnových (2002) výzkumů všech tří agentur. Autor dochází k závěru, že *Z velké trojky českých agentur zabývajících se výzkumem stranických preferencí se...jednoznačně nejlépe jeví práce CVVM* (Kreidl 2003).

Podle Kreidla závěry jeho analýzy *ukazují, ve kterých agenturách se pracuje lépe, přesněji, pečlivěji a zodpovědněji* (Kreidl 2003). Zároveň však dodává, že jeho analýza *neumožňuje přesně určit, ve které fázi agenturní práce vznikají (jím) změřené rozdíly* (Kreidl 2003).

Klasické průzkumy realizované pro celou Českou republiku byly více či méně přesné. Přesto ani u jedné z agentur nemůžeme v této souvislosti hovořit o vyloženém selhání, nebo naprostém propadnutí. To však neplatí o průzkumech, které byly realizovány v rámci jednotlivých krajů. Jejich velmi pochybná kvalita již byla nastíněna výše. Podezření na problém s přetížeností tazatelské sítě u obou agentur (STEM i TNSF), které krajské šetření realizovaly, přetrvává. STEM dotázal v každém kraji kolem 600 respondentů v průběhu pouhých dvou dnů. Každý tazatel realizoval několikanásobně vyšší počet rozhovorů, než je obvyklé a zejména z metodologického hlediska únosné. Existuje i nedoložená hypotéza, podle níž se na kvalitě krajských výzkumů neblaze podepsal systém úkolování a odměňování tazatelů¹⁰. V případě TNSF byla tazatelská síť pravděpodobně zatížena méně. Připojuje se však ještě závažnější problém s nedostatečnou velikostí souborů, jejich pravděpodobnou nereprezentativitou a s měsíčním překrýváním týdenních souborů (viz výše).

Krajské výzkumy obou agentur, zejména však TNSF, působí jako špatný experiment. Nebyl to však experiment pouze s metodologií výzkumů, s tazatelskou sítí atd. Byl to i mnohem nebezpečnější experiment s vlivem výzkumů na volební chování a volební výsledky. V neposlední řadě to byl experiment s důvěrou veřejnosti v samotné výzkumy veřejného mínění. Bohužel, výsledky těchto (věrme že) nezamýšlených experimentů zatím neznáme. Je zřejmé, že soukromé sociometrické agentury vstupují na trh, kde musejí uspět jako kterákoli jiná firma. Minimalizace nákladů, maximalizace zisku, splnění nespílnitelného, to je logika trhu. Nelze však zapomínat na poslání samotných výzkumů. Jejich cílem je podávat co nepřesnější obraz o společnosti, jejích náladách a postojích. Žádný výzkum by neměl pod tlakem trhu rezignovat na toto základní poslání. Žádný výzkum, který je takto široce publikován, by neměl být tvůrci vnímán jako vedlejší produkt, kterému není třeba věnovat náležitou pozornost a poctivost. Každá seriózní agentura by měla mít v první řadě na mysli profesionální a etická kritéria oboru a měla by být připravena odmítnout každou zakázku, kterou nedokáže v souladu s těmito kritérii zrealizovat.

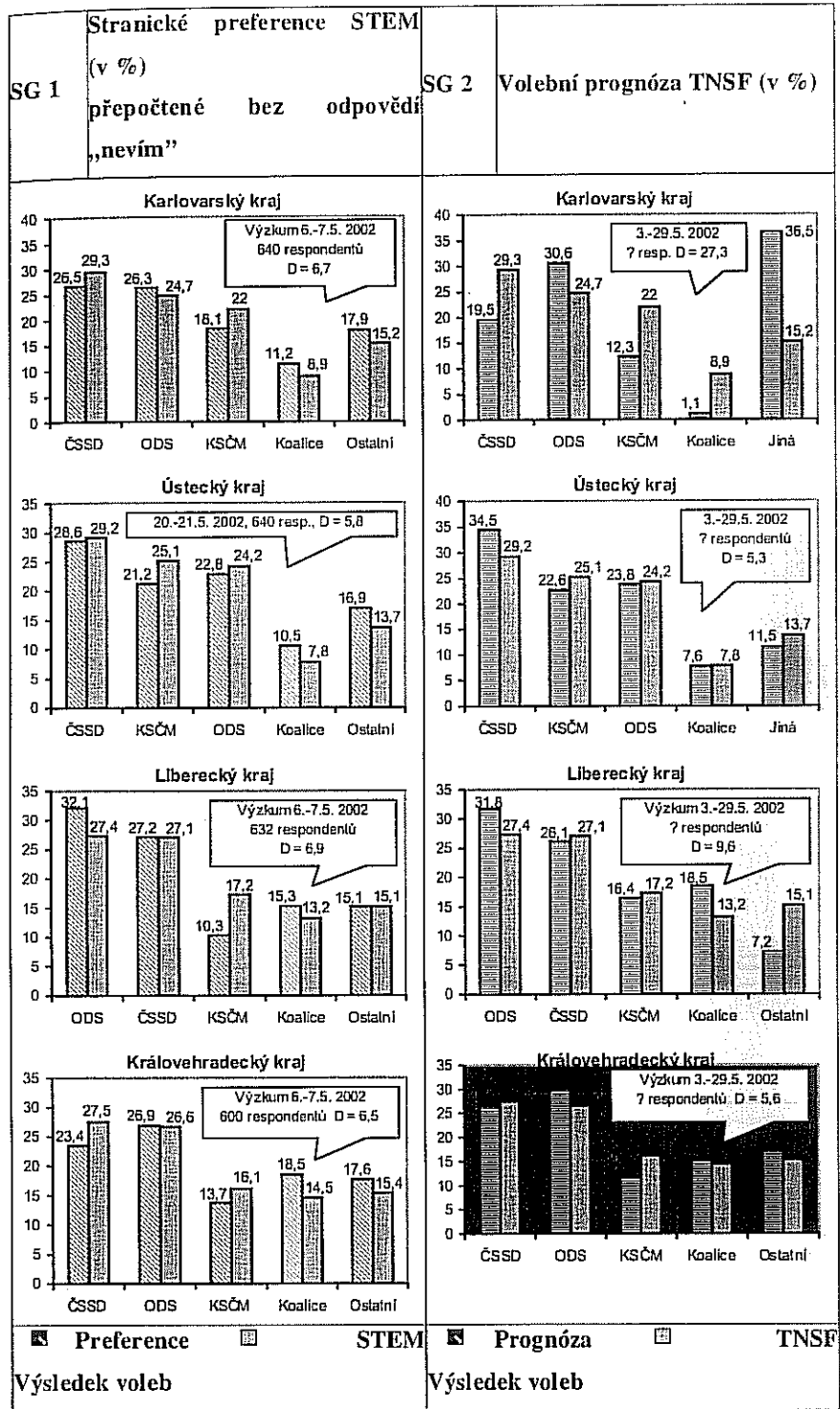
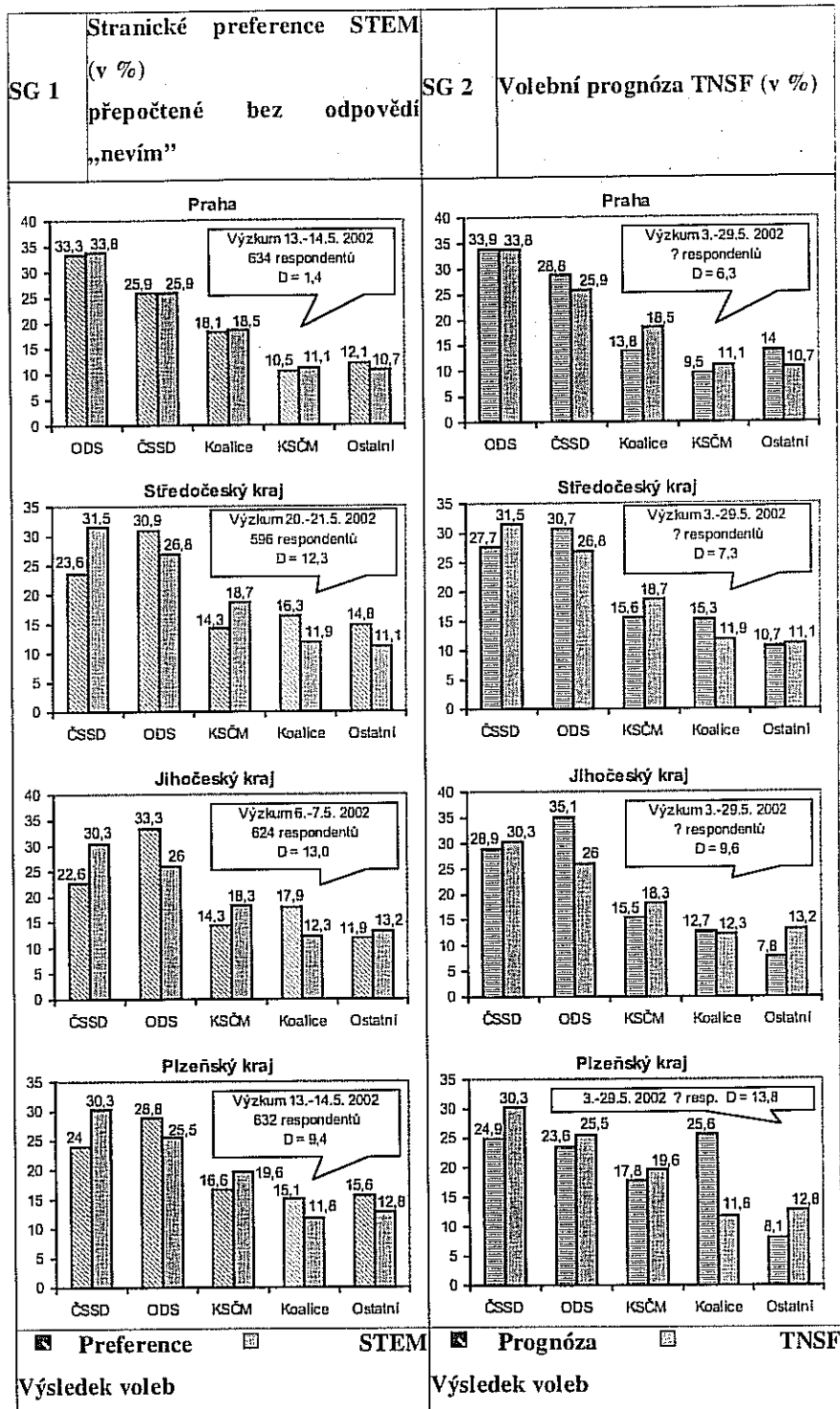
Literatura a prameny:

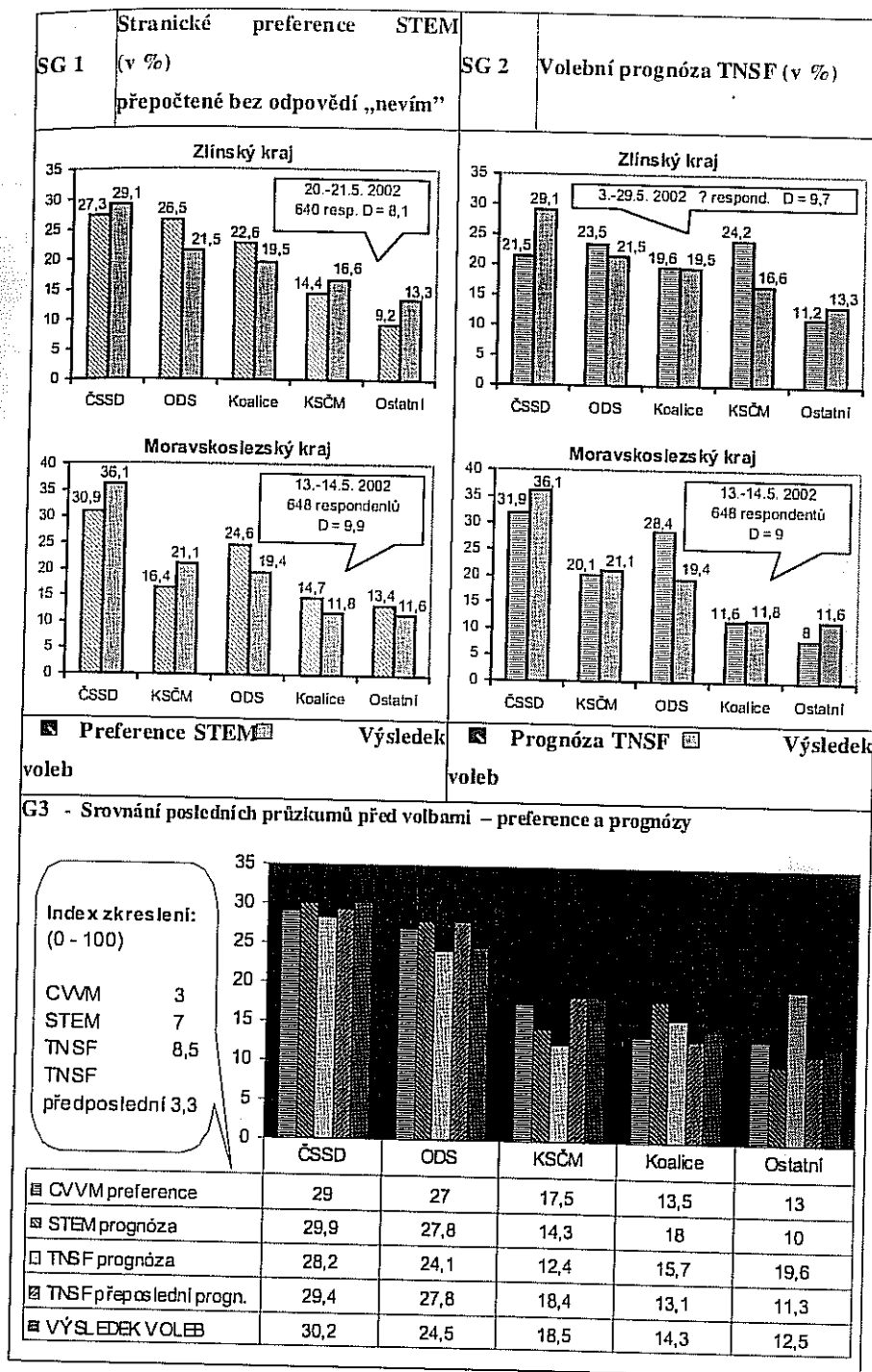
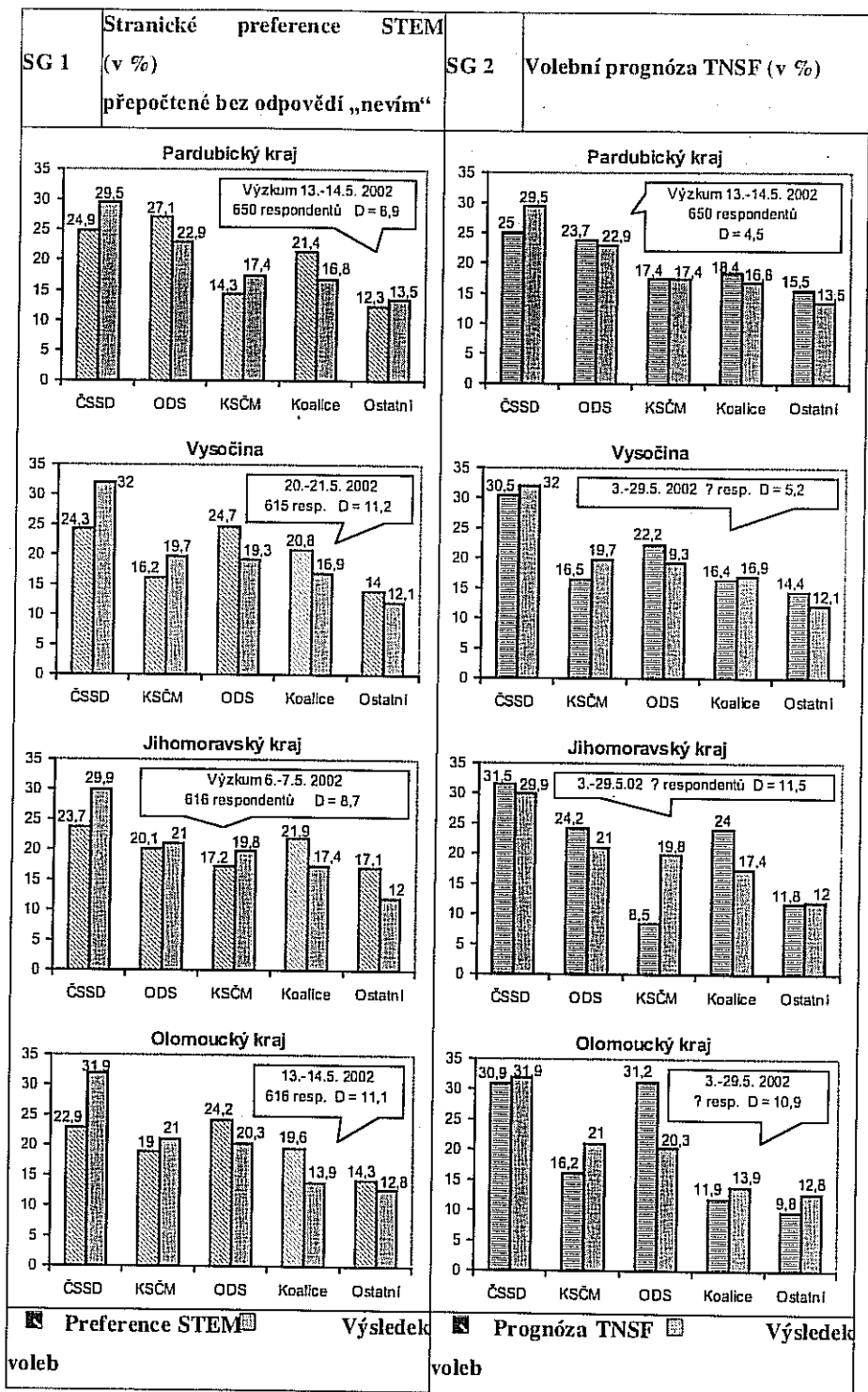
- Bek, Lukáš – publikováno pod redakční zkratkou „Luk“ (2002). Volební průzkumy bývají divoké. Právo. 1.–2. 6. str. 2.
- Bílek, O., Blechová S. (2002). Exkluzivní volební prognóza agentury STEM ... Lidové noviny 10. 6. strana 1–2.
- Český rozhlas, <http://www.rozhlas.cz/volby2002cerven/pruzkumy/> (2002). Spoluzadavatel exkluzivních průzkumů STEM. Veškerá data stažena k 11. 6. 2002.
- iHNed, <http://www.parlamentnivolby.cz> (2002). Volební informační server. Zadavatel exkluzivních průzkumů TNSF. Veškerá data stažena k 11. 6. 2002.
- Kreidl, Martin. Použití MIMIC modelu na standardizovaných škálách ke zhodnocení kvality práce výzkumných agentur. (Dosud nepublikovaný text pro Sociologický časopis).
- Lipold, Jan (2002). Proč se prognózy pokaždé aspoň trochu mýlí. Hospodářské noviny. 10. 6., str. 2.
- Pečinka, Bohumil (2002). Čtyřkoalíční preference nebyly správné. Rozhovor se socioložkou Klárou Vlachovou. Reflex.

- Pennisi, Aline (1998). Disproportionality Indexes and Robustness of Proportional Allocation Methods. *Electoral Studies*, č. 1, str. 3-19.
- Sib – redakční zkratka (2002a). Jak vznikla prognóza agentury STEM. Lidové noviny 10. 6., strana 2.
- Sib – redakční zkratka (2002b). Poslední průzkum: Koalice se vzdaluje komunistům. Lidové noviny 10. 6., strana 2.
- Sim – redakční zkratka (2002). Jak vzniká průzkum STEM pro LN. Lidové noviny 20. 5., strana 3.
- Stranické preference na konci května 2002. Tisková zpráva CVVM. 6. 6. 2002.
- Stranické preference před volbami 2002. Tisková zpráva CVVM. 27. 6. 2002.
- Šídlo, Jindřich (2002). Volební preference: hra bez záruky. MF Dnes. 29. 4., str. A/4.
- Vlachová, Klára (2002). Výzkumy volebních preferencí (Trnitá cesta od otázky k datům), Proglas č. 3.

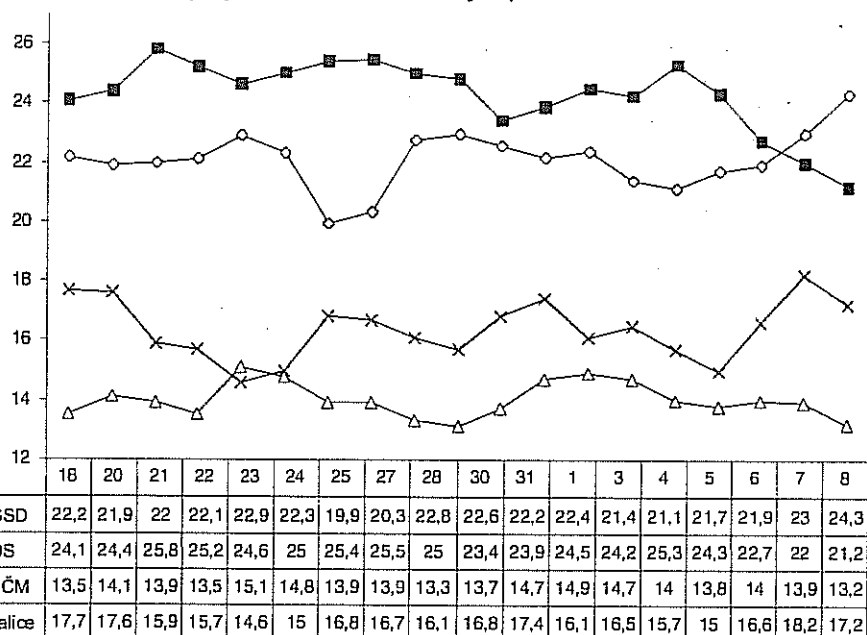
Poznámky:

1. Vedle těchto tří agentur ještě můžeme zmínit Median, který zpracovával pravidelné výzkumy exkluzivně pro TV Nova. Samostatnou kapitolou byla spolupráce české SC&C a německé specializované agentury Psephos na „exitpollovém“ výzkumu pro Volební studio ČT.
2. Přesto se čas od času setkáme v některých médiích se srovnáváním nesrovnatelných výsledků.
3. CVVM takto postupovalo při zveřejnění posledního výzkumu uskutečněného před volbami (Stranické preference před volbami... 2002).
4. Podrobněji ke kvótním znakům jednotlivých agentur Kreidl 2003.
5. Zprávy STEM zveřejněné na internetových stránkách Českého rozhlasu (jeden ze zadavatelů) uvádí u prvních pěti šetření z první vlny výzkumů reprezentativitu pro obyvatele ČR, zatímco zbylých devět šetření z následujících dvou vln již udává reprezentativitu pro obyvatele daného konkrétního kraje.
6. Viz zprávy TNSF zveřejňované na volebním serveru iHNed – www.parlamentnivolby.cz.
7. Vedoucí CVVM poskytla k načasování výzkumu následující písemné vyjádření: „Centrum pro výzkum veřejného mínění se v rámci svého projektu *Naše společnost 2002* zabývalo výzkumem formování volebního rozhodování, jako svým klíčovým tématem v tomto „supervolebním“ roce. Zásadní problematika, kterou CVVM řešilo, se týkala faktorů ovlivňujících rozhodnutí voliče zúčastnit se či se neúčastnit parlamentních voleb, stejně jako to, kdy se voliči o svém odevzdaném hlase rozhodují a jakým způsobem se při tomto rozhodnutí nechají ovlivňovat. Časování terénních prací tedy bylo přizpůsobeno tak, abychom mohli zajistit zjištění názorů „v poslední minutě“, tedy v době vyvrcholení předvolební kampaně. Protože časování výzkumu (terénní práce končily dva dny před volbami do Poslanecké sněmovny) neumožnilo zveřejnění zjištěných údajů před volbami (zákonně třídenní moratorium na předvolební výzkumy), byly výsledky červnového šetření výzkumu *Naše společnost 2002* zveřejňovány v období od 27. 6. 2002.“
8. Jako index zkreslení užívám polovinu součtu absolutních hodnot rozdílů mezi ziskem ve volbách a předpovídaným ziskem každé strany. Jedná se o analogii Loosemore-Hanby indexu proporcionality – „D“ (viz Pennisi 1998). Hodnoty indexu vycházejí z nuly (tzn. předpověď pro všechny strany je naprosto totožná s výsledkem) a zvyšují se spolu s rostoucí chybou předpovědi.
9. Datumy v grafech G5 a G6 definují poslední den sběru dat, nikoli datum publikování výzkumu.
10. Podle věrohodného zdroje byli tazatelé honorováni velmi malými částkami. Ty sice mohly být úměrně malému počtu otázek připadajících v dotazníku na jednoho respondenta, ale nebyly úměrné skutečnosti, že každého dotázaného bylo třeba vyhledat podle předepsaných kvótních znaků stejným způsobem, jako u výzkumů čítajících desetinásobek otázek.

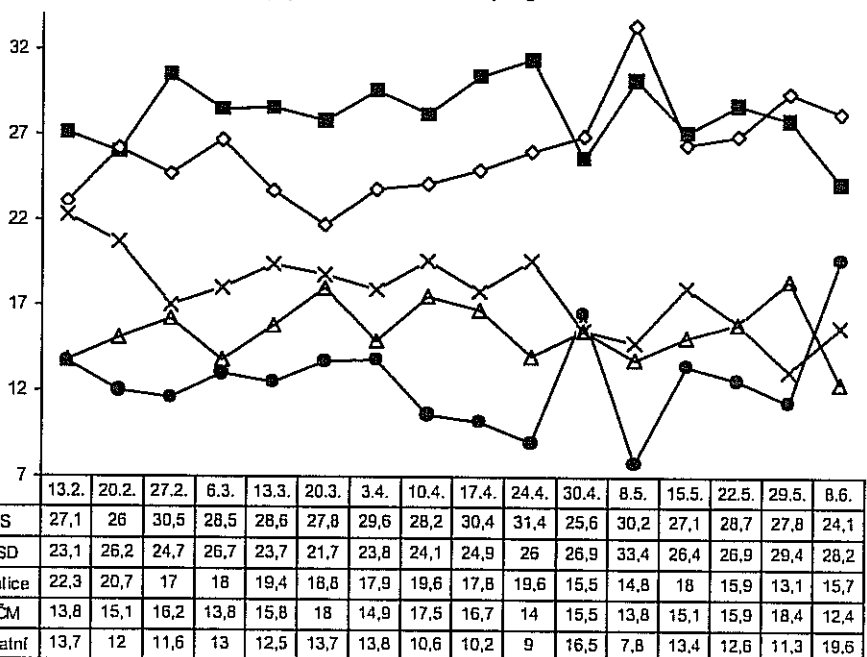

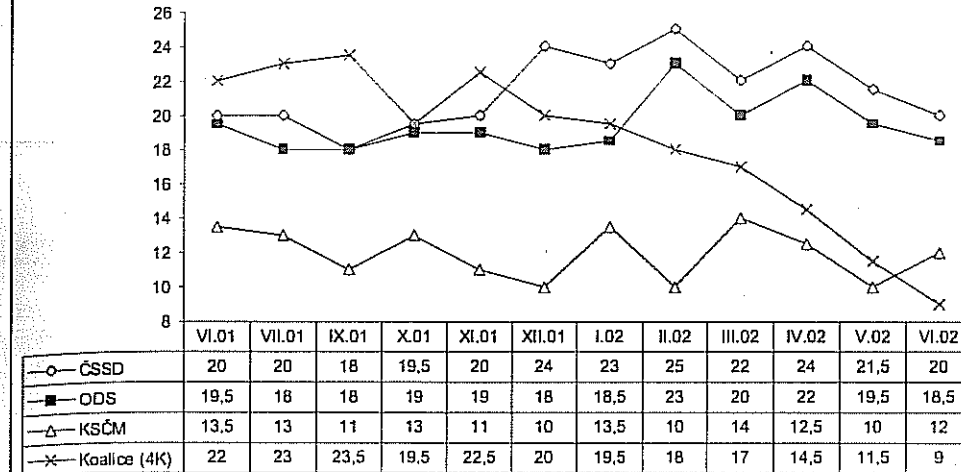
G4 - Vývoj každodenních stranických preferencí STEM

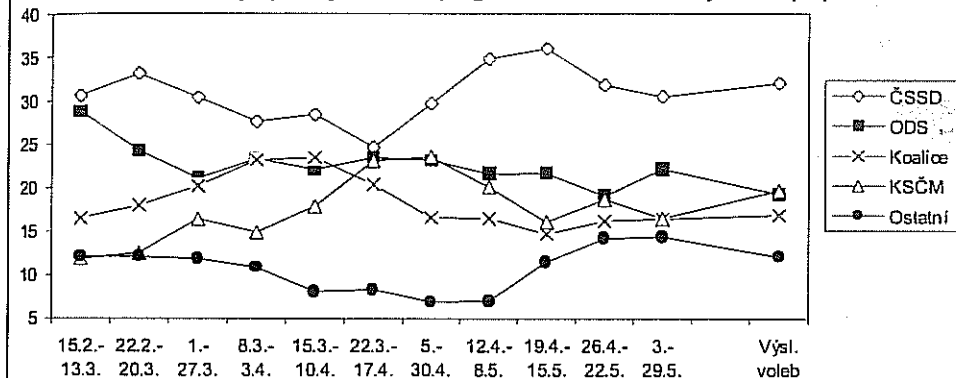
G5 - Vývoj týdenních volebních prognóz TNSF

G6 - Vývoj měsíčních stranických preferencí CVVM (v %)

G7 - Nejúspěšnější volební prognóza TNS Factum - Vysočina (v%)

G8 - Nejhorší volební prognóza TNS Factum - Karlovarský kraj (v%)

